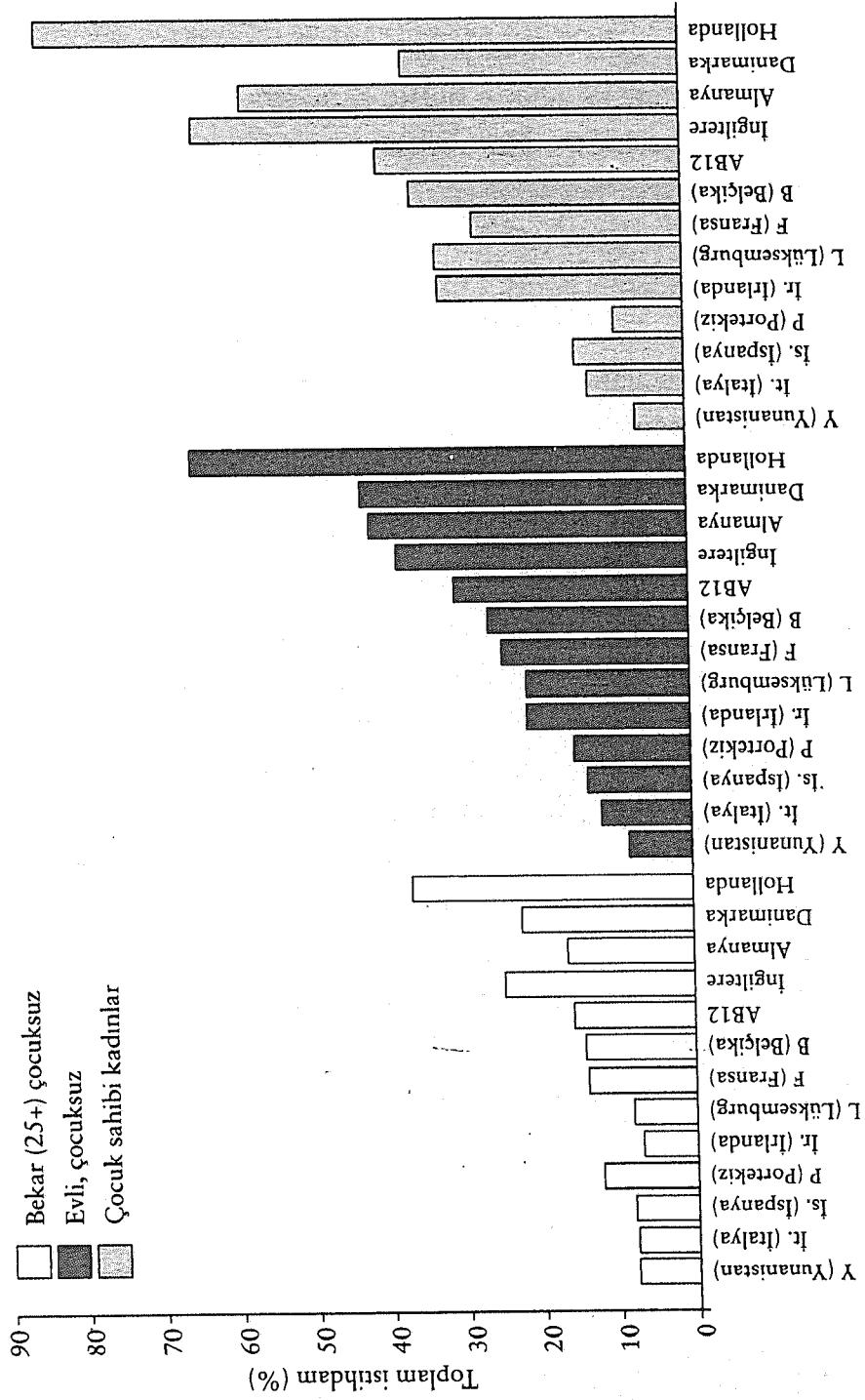

CASTELLS Manuel, «Kız kardeşlik güçlüdür: Feminist hareket» in CASTELLS Manuel, Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür II. Cilt Kırılığın Gücü, İstanbul Bilgi Üniversitesi yay., 2. baskı, 2008, ss. 296-331.

KIZ KARDEŞLİK GÜÇLÜDÜR: FEMİNİST HAREKET

Feminist hareket, pratiği ve söylemlerinde de ortaya koyduğu üzere sıradışı bir çeşitlilik gösterir. Feminist hareketin hatlarını küresel, kıyaslamalı bir bakışla incelediğimizde zenginleştiğini, derinlik kazandığını

ŞEKİL 4.9
Avrupa Topluluğu'na Üye Ülkelerde, Medeni Durumlarına Göre, Kadınların Yarı Zamanlı İstihdamı, 1991

Kaynak: Avrupa Komisyonu, *Avrupa'da İstihdam (1993)*.

görürüz; feminist tarihçilerin, teorisyenlerin kadınların direnişinin ve feminist düşüncenin gizli tarihini ortaya çıkarması da bu zenginliği, derinliği perçinler.⁴⁴ Burada sunduğum analizi, 1960'ların sonunda önce ABD'de, sonra 1970'lerin başında Avrupa'da ortaya çıkan, sonra da izleyen yirmi yıl içinde bütün dünyaya yayılan çağdaş feminist hareketle sınırlayacağım. Harekette yaygın olarak gözlenen, onun kadın mücadelelerinin çoğulluğunu, çokkültürlülüğünü korurken ataerkilliğe başkaldıran dönüştürücü bir toplumsal hareket olmasını sağlayan özelliklere değineceğim. Öncelikle çalışmamız için feminizmin tanımını yaparken, Jane Mansbridge'in geliştirdiği "erkek egemenliğini sona erdirmeye kararlılığı"⁴⁵ şeklindeki kapsamlı tanımı benimseyeceğim. Mansbridge'in feminizmin "söylemsel olarak yaratılmış bir hareket olduğu" düşüncesine de katılıyorum. Bu, feminizmin yalnızca bir söylem olduğu ya da teorisyen ve akademisyen birçok kadının yazılarında ifade edildiği biçimiyle feminist tartışmaların feminizmin esas tezahürü olduğu anlamına gelmiyor. Benim, Mansbridge ve başkalarının düşüncelerini izleyerek vardığım sonuç şudur:⁴⁶ Pratiğe döküldüğü ve anlatıldığı biçimiyle feminizmin özünü, kadın kimliğinin (yeniden) tanımlanması oluşturuyor. Bu (yeniden) tanımlama kimi zaman kadınların ve erkeklerin eşitliğini onaylayarak, böylece biyolojik ve kültürel farklılıkların cinsiyete dayalı olmaktan kurtarılması şeklinde yapılıyor; kimi zaman da tam tersine kadınların özsel bir özgüllükleri olduğu vurgulanıyor, genellikle de bu vurgunun peşi sıra kadınların insanın tam olarak kendini gerçekleştirebilmesinde deneyimlerinden yararlanacak daha üstün kaynaklar olduğu ekleniyor; ya da erkeklerin dünyasından ayrılıp hayatı ve cinselliği kız kardeşlikte yeniden yaratmanın gerekli olduğu iddia ediliyor. *Her durumda, eşitlik, farklılık ya da ayrılık üzerinden karşı çıkılan, erkekler tarafından tanımlandığı, ataerkil ailede kutsallaştırıldığı biçimiyle kadın kimliğidir.* Mansbridge'in yazdığı gibi:

⁴⁴ Rowbotham (1974, 1992); Kolodny (1984); Spivak (1990); Massolo (1992).

⁴⁵ Mansbridge (1995: 29).

⁴⁶ Butler (1990); Chodorow (1994); Whittier (1995).

Bu söylemsel olarak yaratılan hareket, hareketin eylemcilerine ilham veren, eylemcilerin ona karşı kendilerini sorumlu hissettikleri oluşumdur... Bu tür bir sorumluluk kimlik üzerinden gelen bir sorumluluktur... Kolektifin değerli bir kimlik olarak düşünülmesini, kişinin kendini bu kimliğin bir parçası olarak görmesini gerektirir. Feminist kimlikler genellikle kazanılır, verilmez... Bugün feminist kimlikler feministlerin bir araya gelmesi, birlikte hareket etmesi, başka feministlerin yazdıklarını okumasıyla yaratılmakta ve güçlenmektedir. Konuşmak ve eylemek, sokak teorisini yaratır, ona anlam kazandırır. Okumak, teması sağlar ve insanı düşündürmeyi sürdürür. Her iki deneyim de, kişisel dönüşüm deneyimi de, etkileşimin sürmesi deneyimi de feministleri feminist harekete karşı "içerden sorumlu" kılar.⁴⁷

Dolayısıyla feminizmin gösterdiği çeşitliliğin gerisinde temel bir ortak yön vardır: Ataerkilliği doğrudan karşıya alarak, kadınlığı yeniden tanımlama yönünde kolektif olduğu kadar bireysel, resmî ve gayrî resmî düzeylerde süren tarihi çabadır bu ortak yön. Bu çabayı değerlendirmek, feminist hareketlerin sağlam bir tipolojisini sunabilmek için, kısaca feminist hareketlerin son otuz yılda geçtiği yolları hatırlatacağım. Argümanımın sade olması amacıyla, ağırlıklı olarak feminist hareketlerin yeniden doğduğu yere, ABD'ye odaklanacağım; sonra da bu yaklaşımımın olası etnomerkezciliğini dünyanın başka bölgelerinden gözlemleri kısaca aktararak düzeltmeye çalışacağım; bunu da karşılaştırmalı bir bakış açısından feminizm üzerine bir yorum izleyecek.

Amerikan Feminizmi: Kesintili Bir Süreklilik⁴⁸

ABD'nin kısa tarihinde, Amerikan feminizminin uzun bir tarihi vardır. Örgütlü feminizmin resmen 1848'de New York'ta Seneca Şelaleri'nde doğuşundan bu yana, Amerikan feministleri, kadınların eğitim görme,

⁴⁷ Mansbridge (1995: 29).

⁴⁸ Son otuz yılda Amerikan feminist hareketinin gelişimi ve dönüşümüne ilişkin mükemmel bir analiz için bakınız Whittier (1995); Amerika'daki feminist örgütlenmelerin bir değerlendirmesi için bakınız Ferree ve Martin (1995); 1960'lardan bu yana Amerika'da feminist söylemlerin toparlandığı iyi örgütlenmiş ve yararlı yorumlarla dolu bir koleksiyon için bakınız Schneir (1994). Analizimde kullandığım başka kaynakları metnin içinde belirttim.

iş hayatına ve siyasî iktidara katılma hakkını savunmak amacıyla uzun bir mücadele verdi ve sonunda 1920’de kadınlar oy verme hakkına sahip oldu. Sonra, neredeyse yarım yüzyıl boyunca feminizm, Amerika’da sahne gerisinde tutuldu. Bunun sebebi kadınların mücadeleyi bırakmış olması değildi.⁴⁹ Kadınların verdiği mücadelenin en unutulmaz ifadelerinden biri, 1955’te Alabama eyaletinde Montgomery’de düzenlenen, güneyde sivil haklar hareketini başlatıp Amerikan tarihini ebediyen değiştiren otobüs boykotunun gerisinde, kendi cemaatlerinde örgütlenen Afrika kökenli Amerikalı kadınlar vardı.⁵⁰ Fakat kendini açıkça feminist olarak tanımlayan kitlesel bir hareket, ancak 1960’lardaki toplumsal hareketler içinde, bu hareketlerden, hem bu hareketlerin insan haklarını savunan bileşenlerinden hem de bu hareketler içindeki karşı kültürel, devrimci eğilimlerden doğacaktı.⁵¹ 1963’te John Kennedy’nin talimatıyla kadınların statüsüyle ilgili bir çalışma hazırlanmasını, 1964’te Sivil Haklar Yasası’nın kadınlarla ilgili yedinci maddesinin onaylanmasını takiben başlarını yazar Betty Friedan’ın çektiği nüfuz sahibi bir grup kadın, 29 Ekim 1966’da Ulusal Kadın Örgütü’nü (National Organization of Women/NOW) kurdu. NOW, kadın haklarını savunan en kapsayıcı örgütlenme olacaktı; sonraki otuz yılda da tekrarlanan ideolojik ve örgütsel krizlere karşın, olağandışı bir siyasî beceri ve dayanıklılık sergiledi. Toplumsal, ekonomik ve kurumsal hayatın bütün alanlarında kadınların eşit haklara sahip olmasına yoğunlaşarak, liberal feminizm denilen anlayışın örneği haline geldi.

Aynı dönemlerde, çeşitli radikal toplumsal hareketlerde, özellikle de SDS’de (Students for a Democratic Society/Demokratik bir toplum için öğrenciler) yer alan kadınlar, devrimci örgütlenmelerde kadınların kişisel suiistimale maruz bırakılmasına yol açmakla kalmayıp feminist konumların burjuva ve karşı devrimci olarak nitelenmesine varan yaygın cinsiyetçiliğe ve erkek egemenliğine karşı ayrı örgütlenmeler oluşturmaya başlamıştı. Aralık 1965’te SDS toplantısında “Hare-

49 Rupp ve Taylor (1987).

50 Barnett (1995).

51 Evans (1979).

ketteki Kadınlar” atölyesiyle başlayan, 1967’de Michigan’da, Ann Arbor’da düzenlenen bir toplantıda “Kadınların Kurtuluşu” olarak dillendirilen girişimle, çoğu erkeklerin egemen olduğu devrimci siyasetten ayrılan birçok özerk kadın hareketi ortaya çıkarken, radikal feminizm doğuyordu. Temelin atıldığı bu dönemlerde, feminist hareketin liberal ve radikal bileşenleri arasında ideolojik bir ayrılık olduğunu söylemek yerinde olur. NOW’ın ilk açıklamasında “Biz, burada kendimizi Ulusal Kadın Örgütlenmesi olarak ortaya koyan KADINLAR VE ERKEKLER (orijinalinde de büyük harflerle yazılmıştır), ülke sınırlarımız içinde ve dışında gerçekleşmekte olan dünya çapındaki insan hakları devriminin bir parçası olarak, cinsiyetlerin tam anlamıyla eşit ortaklığına yönelik yeni bir hareketin kurulmasının zamanının geldiğine inanıyoruz,”⁵² denirken, New York’ta radikal feminizmin fitilini ateşleyen 1969 tarihli Redstockings Manifestosu şunları dile getiriyordu: “Ezilmemizin faillerini erkekler olarak tanımlıyoruz. Erkeklerin üstün görülmesi, baskının en eski, en temel biçimidir. Başka bütün sömürü ve baskı biçimleri (ırkçılık, kapitalizm, emperyalizm vs.), erkeklerin üstün görülmesinin uzantılarıdır; kadınlar erkeklerin tahakkümündedir; birkaç erkek de geri kalan herkes üzerinde tahakküm kurar.”⁵³

Liberal feminizm hedeflerini, kadınların eşit haklara sahip olmasını sağlamak olarak belirlemişti; bu eşitliği anayasaya ek bir maddeyle sokmak da hedefler arasındaydı. Kongre tarafından onaylanan bu ek madde, anayasaya girmesinin kabulü için gerekli çığaya ulaşamadı, yani eyaletlerin üçte ikisinin onayını alamadı ve sonunda 1982’de bu girişim yenilgiye uğradı. Fakat bu ek maddenin yalnızca sembolik bir önemi vardı, çünkü federal yasalarda ve eyalet yasalarında eşitlik için verilen asıl savaşlar kazanıldı; eşit işe eşit ücretten doğumla ilgili haklara, bütün mesleklerde ve kurumlarda yer alabilme hakkına dek birçok hak, bu yasalarda kadınlara tanındı. Yirmi yıldan kısa bir süre içinde kazanılan bu etkileyici başarılarla, siyasî lobicilik becerisi, medya kampanyaları, kamu görevine aday kadınların ya da

52 Schneir’de tekrarlama (1994: 96).

53 Schneir’de tekrarlama (1994: 127).

kadın hakları savunucularının desteklenmesi büyük rol oynadı. Özellikle önemli bir gelişme, bizzat feminist olan ya da feminist mücadeleyi destekleyen kadınların medyaya girmesiydi. 1972'de kurulan *Ms Magazine* gibi, az biraz feminist ticarî yayınlar da örgütlü feminist çevrelerin dışında, Amerikalı kadınlara ulaşılmasında etkili oldu.

Kadınların erkeklerle eşit haklara sahip olmasını savunan kampanyalarda, özellikle de doğum haklarının savunulmasına, kazanılmasına yönelik kampanyalarda faal bir katılım gösteren radikal feministler, bilinç yükseltmeye odaklandılar; yalnızca kadınların katıldığı bilinç yükseltme grupları örgütlediler, kadınların özerk kültürünün kurumlarını oluşturmaya giriştiler. Erkek şiddetine karşı kadınların savunulması (tecavüz karşıtı kampanyalar, kişisel savunma eğitimi, şiddete maruz kalmış kadınlara yönelik sığınma evleri, kötü muameleye maruz kalmış kadınlara yönelik psikolojik danışmanlık) kadınların aciliyet taşıyan kaygılarıyla ataerkilliğin icraatının ideolojik eleştirisi arasında doğrudan bir bağ kurulmasını sağladı. Radikal akım içinde, lezbiyen feministler [ilk kamusal siyasî gösterileri olan "Lavender Menace"ı (Lavanta Tehdidi) Mayıs 1970'de New York'ta Kadınların Birliği İkinci Kongresi'nde düzenlemişlerdi] hızla kararlı bir eylemciliğin, kültürel yaratıcılığın ve kuramsal yeniliklerin kaynağı haline geldi. Lezbiyen feminizmin, feminist hareket içinde durmaksızın büyümesi, yaygınlaşan bir etki kazanması kadın hareketinin hem büyük bir gücü, hem de büyük bir sorunu haline gelecekti; kadın hareketi cinsellik biçimleriyle ilgili kendi içindeki önyargılarla, kadınların kurtuluşunun sınırını nerede çizmek gerektiği sorusuyla (ya da çizip çizmeme ikilemiyle) yüzleşmek zorunda kalacaktı.

Sosyalist feministler bir süre, gerektiğinde siyasal solla bağlantılandırarak, Marksist teoriyle zenginleştirici bir tartışmaya girerek, radikal feminist başkaldırıcı anti-kapitalist hareketlerin daha geniş kapsamlı meseleleriyle ilişkilendirmeyi denediler. Bazıları işçi sendikalarında çalışıyordu. Örneğin 1972'de Sendikalı Kadınlar Koalisyonu kuruldu. Fakat 1990'larda sosyalist örgütlenmelerin, tarihsel bir referans noktası olarak sosyalizmin silinip gitmesi, ayrıca Marksist teori-

nin etkisinin gerilemesi, sosyalist feminizmin de etkisini azalttı ve sosyalist feminizm büyük ölçüde akademiyle sınırlı kaldı.⁵⁴ Ama liberal ve radikal feminizm arasındaki ayrım, 1970'lerden itibaren hareketin pratiğinde, feminist bireylerin ideolojilerinde giderek bulanıklaştı. Çeşitliliğini koruyan, iç çatışmaların yanı sıra ateşli tartışmalara girmesine karşın bileşenleri arasında köprüler, koalisyonlar kuran feminist hareketin ideolojik ayrılıkları aşmasında birkaç etken rol oynadı.⁵⁵ Eisenstein'ın dikkat çektiği gibi,⁵⁶ liberal feminizmin ele aldığı konular, yani eşit haklar ve toplumsal kategorilerin cinsiyet yüklerinden arındırılmaları öyle bir kurumsal dönüşüm düzeyi gerektiriyordu ki, sonunda ataerkillik, cinsiyet eşitliğini sağlama konusunda pratik davranmayı öngören en sınırlı stratejilerce dahi sorgulanacaktı. İkincisi 1980'lerde feminizm karşıtlığının, 1980-92 döneminde Amerika'yı yöneten Cumhuriyetçi yönetimin de desteğiyle yükselişi, hareketin farklı bileşenleri arasında bir ittifak doğurdu; hayat tarzları, siyasî inançları ne olursa olsun hareket içinde yer alan değişik kesimler, kadınların doğum hakları için ya da hizmet sunup, kültürel özerkliğin altını çizecek kadın kurumlarının oluşturulması için birlikte mücadele ederken buldular kendilerini. Üçüncüsü 1970'lerin sonunda en radikal feminist örgütlenmeler gözden yitip gitti; bu hareketlerin kurucuları kişisel olarak tükendi, yerel ütopyaları "gerçekte varolan ataerkillik"e karşı verilen gündelik mücadelelerde silindi.

Ama radikal feministlerin çoğu temel değerlerinden vazgeçmediğinden, liberal feminizmin yerleşik örgütlenmelerine, üniversiteler (kadın araştırmaları programları), kâr amacı gütmeyen vakıflar, meslekî örgütlenmelerin kadın kolları başta olmak üzere feminizmin oturmuş kurumlar içinde oluşturduğu sığınaklara yerleştiler. Bu örgütlenmeler ve kurumlar, en belirgin insan hakları ihlallerinin ötesine geçip doğur-

54 En dinamik ve etkili sosyalist feminist örgütlenmelerden Chicago Kadınların Kurtuluşu Birliği'nin (Chicago Women's Liberation Union/CWLU) yükselişi ve düşüşü için Strobel'a (1995) bakınız.

55 Ferree ve Hess (1994); Ferree ve Martin (1995); Mansbridge (1995); Spalter-Roth ve Schreiber (1995); Whittier (1995).

56 Eisenstein (1981/1993).

ma tercihi, cinsel özgürlük ve kadınların erkeklerin çeşitli kalelerinde ilerlemesi gibi daha tartışmalı alanlara girmeye başlamalarıyla giderek zorlaşan görevlerinde militan desteğe gereksinim duyuyorlardı. Hatta liberal örgütlenmelerin varlığı, erkeklere dayalı, 1960'larda doğan karşı kültürel hareketler çevreciler hariç tümüyle silinip giderken ya da 1980'lerde bastırılırken, radikal feminizmin bir hareket olarak ayakta kalmasına katkıda bulunmuştur bile denebilir. Bu çok katmanlı sürecin sonunda, bütün farklılıklarıyla liberallik ve radikallik, hem kendi pratikleri içinde, hem de feminist düşünceleri, değerleri savunan birçok kadının zihninde birlikte dokundu. 1980'lerde NOW Başkanı Patricia Ireland'ın biseksüel olduğunu "itiraf etmesi"nden sonra NOW içinde yaşanan gerilimlerin de gösterdiği gibi, lezbiyenlik feminizmin ana çizgisi içinde bir tür taktik itirazla karşılanırsa da (Betty Friedan karşı çıkıyordu), hareketin kabul edilen bir bileşeni haline geldi.

Feminizm, 1970'lerin ortalarıyla 1990'ların ortaları arasında geliştikçe, çeşitlendikçe, en azından düşünsel olarak Amerikalı kadınların çoğunluğuna ulaştıkça başka ayrımlar su yüzüne çıktı. Bir yanda farklı türde feminist *örgütlenmeler* ve bunlar arasındaki ayrımlar vardı; diğer yandaysa, feminist hareket içinde Nancy Whittier'in deyişiyile "siyasî kuşaklar" arasında ciddi farklılıklar vardı.⁵⁷

Örgütlenmeler konusunda, Spalter-Roth ve Schreiber, ampirik temellere dayalı yararlı bir tipoloji sunuyor.⁵⁸ İkili örgütler arasında şöyle bir ayrıma gidilmesini öneriyor:

1. NOW ya da 1972'de kurulan Sendikalı Kadınlar Koalisyonu gibi, eşit hak talep eden örgütler. Bu örgütler, toplumun her alanında kadınların haklarını savunurken, bilinçli olarak feminist dilden kaçınmışlar, dolayısıyla kadınların erkek egemen kurumlara katılımını etkili biçimde artırabilmek uğruna ilkeleri feda etmişlerdir. Spalter-Roth ve Schreiber şu sonuca varmıştır: "Hem radikallere hem liberallere hitap etmeyi isteyen örgüt liderlerinin beslediği umutlara karşın siyaseten hoş giden bir dil kullanmak, egemenlik ve itaat ilişkilerini gölgelemiş-

57 Whittier (1995).

58 Spalter-Roth ve Schreiber (1995: 106-8).

tir. Bu örgütlerin çabaları, tam da temsil etmeyi, güçlendirmeyi umdukları kadınları bilinçlendirmekte başarısızlığa uğramış olabilir.”⁵⁹

2. Yerlerinden Edilmiş Yuva Kurucular Ağı (Displaced Homemakers Network) ya da Ev İçi Şiddete Karşı Ulusal Koalisyon (National Coalition Against Women) gibi doğrudan hizmet sunan örgütlenmeler. Bunlar çoğunlukla, programları için hükümetten ve şirketlerden destek alan yerel grupların oluşturduğu ağlardır. Temel sorunları, kadınlara yardım etmekle, onları muktedir kılma arasındaki çelişkidir: Genellikle bu sorunun aciliyeti, bilinçlendirme ve siyasî örgütlenme gibi uzun vadeli hedeflerden önce gelir.

3. Kadınların Hukuken Savunma Vakfı (Women’s Legal Defense Fund), Kadın Politikaları Araştırma Enstitüsü (Institute for Women Policy Research), Kadın Politikaları Araştırma Merkezi (Center for Women Policy Studies), Feminist Çoğunluk Vakfı (Fund for Feminist Majority), Siyahî Kadınlar Ulusal Enstitüsü ya da Ücret Eşitliği Ulusal Komisyonu gibi, bir personelin yürüttüğü, uzmanlığa dayalı, kadın hakları örgütleri. Bu tür örgütlenmelerin sorunu, hareketin etkilediği kadın sayısı arttıkça, feminist temalar, etnik, toplumsal ve kültürel bakımdan çeşitlendikçe, ilgilendikleri meseleler yelpazesini genişletmektir.

Ana çizgide yer alan örgütlerin ötesinde kadın topluluklarının oluşturduğu çok sayıda yerel örgütlenme vardır; bunların birçoğu, zamanında birbirinden farklı birçok yörüngede gelişme gösteren radikal feminizmle bağlantılıdır. Alternatif kadın sağlığı klinikleri, kredi birlikleri, eğitim merkezleri, kitabeveleri, restoranlar, kreşler, kadınlara karşı şiddeti önleme, şiddetin yol açtığı zararı giderme merkezleri, tiyatro grupları, müzik grupları, yazın grupları, sanat stüdyoları ve birçok kültürel ifade inişler çıkışlar yaşayarak ilerledi ve genellikle ideolojik karakterlerini açığa vurmayıp toplumun geneliyle bütünleşme içinde olduklarında ayakta kalabildiler. Daha geniş kapsamlı bir bakış açısıyla yaklaşacak olursak, bu örgütlenmeler çeşitlilikleri içinde, gösterdikleri esneklikle bir kadın kültürünün ortaya çıkması için gerekli olan

59 Spalter-Roth ve Schreiber (1995: 119).

destek, deneyim ve söylemsel malzemeyi sağlayan, böylece ataerkilliğe en güçlü olduğu yerde, yani kadınların zihninde darbe indiren feminist hareketlerdi.

Amerikan feminizminin anlaşılması için gerekli olan diğer büyük ayrım, Whittier'nin siyasî kuşaklar ve mikro-gruplar kavrayışıdır. Whittier, Amerikan radikal feminizminin otuz yıllık gelişimine ilişkin derinlikli sosyolojik araştırmasında, 1970'lerin başları, 1980'ler ve 1990'larda hem feminizmin sürekliliğini, hem de feminist tarzlar arasındaki kopukluğu, kesintiyi göstermiştir:

Siyasî kuşaklar, toplumsal hareketlerin sürekliliğinde üç yönden önemlidir. İlki, bir siyasî kuşağın kolektif kimliği, 1970'lerde feminist hareket içinde yer alan kadınlarda gördüğümüz gibi zaman içinde tutarlılığını korur. İkincisi, bir harekette yer alan kuşak hareketin kilit unsurlarını toplumsal kurumlara ve başka toplumsal hareketlere taşıdıysa, protesto gerilese bile, toplumsal hareket devam eder. Eylemcilerin bu farklı ortamlarda oluşturduğu kurumlar ya da buralara getirdiği yenilikler, yalnızca değişimin aracı değil, aynı zamanda gelecekte bir hareketlilik dalgasının yeniden dirilişinin de kaynaklarıdır. Üçüncüsü, toplumsal bir hareket yeni katılımcıların gelişimiyle birlikte değişir ve kolektif kimliğini yeniden tanımlar. Mikro-grupların sürekli düzenli aralıklarla harekete katılması, kademele bir değişim yaratır. Her mikro-grup kendi bağlamıyla şekillenen bir kolektif kimlik inşa eder, bu yüzden de harekete uyanış, büyüme, yükselme ve gerileme dönemlerinde katılan eylemciler de birbirinden farklıdır. Toplumsal hareketler içinde sürekli devam eden ağır değişime karşın, belli noktalarda açıkça daha keskin bazı değişimler yaşanır. Böyle dönemlerde, bir dizi mikro-grup bir siyasî kuşağa dönüşür; benzerlikleri ikinci bir siyasî kuşağı oluşturan başka bir dizi mikro-gruptan farklılıklarına ağır basmaktadır. Dolayısıyla toplumsal hareketlerin bir siyasî kuşaktan diğerine geçmesi, hareketin uzun vadede ayakta kalmasının anahtarı haline gelir.⁶⁰

Whittier, Ohio eyaletinde Columbus'ta yaptığı vaka araştırmasına dayanarak, ayrıca ikincil kaynakların sunduğu kanıtları inceleye-

60 Whittier (1995: 254-6).

rek radikal feminizm de dahil, feminist hareketin 1960'lardan 1990'lara gelişini, bu süre zarfında nasıl yenilendiğini gösterir. Argümanını destekleyen başka kaynaklar da vardır.⁶¹ Öyle görünüyor ki, "post-feminist dönem", kısa vadeli bazı eğilimlerin medyanın aşırı bir ilgi gösterdiği maksatlı bir manipülasyonundan ibarettir.⁶² Fakat Whittier, radikal feminizmin, kimi zaman kuşakların birbirini anlamasında ciddi bir güçlüğü yol açacak köklü bir dönüşüm geçirdiğini de ikna edici bir biçimde gösterir: "Kadın hareketine yeni katılanlar, feminist hedefler için mücadele ederken, eskiden beri bu yolda olan eylemcilerinkinden farklı yöntemleri benimser; eskiler kimi zaman sefellerinin çabalarını apolitik ya da yanlış yolda görür... Yeni katılanlar, kendilerini başka bir feminist modeli olarak kurmuşlardır."⁶³ Bu keskin farklılıklar sonucunda:

Harekete yeni katılanların, özenle korudukları inançları yok saydığını ya da örgütü değiştirdiğini görmek eski feministler için acı vericidir. Feminist topluluk içinde son tartışmalar, birçok kadını kendilerinin, inançlarının saldırıya açık olduğu düşüncesiyle hiddetlendirmiştir. Özellikle de "cinsellik savaşları"nda, heteroseksüel kadınlar ve başkalarının yanı sıra, lezbiyen sadomazoistler kadının herhangi bir cinsel arzuyla özgürce hareket etme hakkı olduğunu savunmuş, aksini öğretenleri cinsellik karşıtı, "vanilya" ve püriten olmakla suçlamıştır.⁶⁴

Görünüşe bakılırsa, feminist siyasî kuşaklar arasındaki temel farklılıkların, eski liberaller, radikaller bölünmesiyle ilgisi yoktur; Whittier de, ataerkilliğin güçlü geri tepkisi karşısında hareketin kolektif bir eylemliliğe geçmesiyle birlikte böyle bir ideolojik tanımın da kaybolup gittiği sonucuna varmıştır. Öyle görünüyor ki, radikal feminist hareket içinde eskiler ve yenilerin iletişimini bozan, biraz birbirine geçmiş üç farklı mesele var. İlki, lezbiyenliğin feminist hareket içinde öneminin art-

61 Buechler (1990); Staggenborg (1991); Ferree ve Hess (1994); Ferree ve Martin (1995).

62 Faludi (1991); Schneir (1994).

63 Whittier (1995: 243).

64 Whittier (1995: 239).

masıyla ilgili. Lezbiyenlik ilk dönemlerden beri radikal feminizm içinde yer almadığından ya da radikal feministlerin tepkisiyle karşılaştığından değil. Fakat lezbiyenlerin hayat tarzları ve heteroseksüel aile kalıbını yıkmaya yaptıkları vurgunun yanı sıra, kalbinde lezbiyenlerin yer aldığı bir hareketin siperlerinden toplumun genelindeki kadınlara ulaşmakta taktik sorunlar, radikal feminizmin lezbiyen olmayan bileşenlerini, lezbiyenlerin görünürlüğü karşısında daha bir huzursuz ediyor. İkincisi, daha keskin bir ayrım, yeni kuşak feministlerin bütün biçimleriyle cinsel ifadeye verdiği önem. Buna örneğin, kadınsılığın tuzaklarından kaçınan “klasik” feminist giyim tarzının kırılmasını, kadınların kendilerini sunumunda seksiliğin ve kendi kendini ifade etmenin vurgulanmasını da içeriyor. Ayrıca biseksüellik ve deneycilik de dahil, kadınların cinselliğinin bütün ifade biçimlerinin kabul edilmesine de uzanıyor. Üçüncü bölünme, aslında ilk ikisinin bir sonucudur. Kendilerine daha fazla güvenen, kültürel ve siyasî değerleri bakımından daha ayrılıkçı olan genç radikal feministler, özellikle de lezbiyenler, erkeklerin yer aldığı toplumsal hareketlerle işbirliğine gitmeye, erkeklerin kurduğu örgütlenmelerle ilişki kurmaya, kendilerinden önceki radikal feministlerden daha açıktılar; çünkü, genellikle ayrılıkçılık üzerinden özerkliklerini zaten kurmuş oldukları için bu ittifakları daha az tehdit edici bulurlar. Ana ittifak, homofobinin baskısına maruz kalan, cinsel özgürlüklerin savunulmasında ve heteroseksüel/ataerkil aile eleştirisinde buluşan lezbiyenler ile eşcinsel erkekler arasında kurulmuştu (Queer Nation gibi örneğin). Fakat Whittier, eski ve yeni radikal feministlerin temel değerleri paylaştığını, aynı mücadeleler içinde buluştuğunu da söylüyor.

Feminist hareket içindeki diğer gerilimlerin gerisinde, hareketin Amerika sathında bütün sınıflara ve etnik gruplara yayılması vardı.⁶⁵ Feminizmi yeniden keşfeden 1960'lardaki öncülerin büyük bölümü beyaz, orta sınıftan, yüksek eğitimli, sonraki otuz yılda, feminist temalar Afrika kökenli Amerikalı kadınların, Latinlerin ve başka etnik azınlıkların geleneksel olarak cemaatlerinde sürdürdükleri mücade-

65 Morgen (1988); Matthews (1989); Blum (1991); Barnett (1995); Pardo (1995).

lerle bağlantılar kurdu. Kadın işçiler, hem sendikalar hem de özerk kadın işçi örgütlenmeleri üzerinden taleplerini duyurmak için bir araya geldiler; kadınların mücadelesinin kazandığı yeni meşruîyet bağlamından yararlandılar. Bunu kadın hareketinin giderek daha büyük bir çeşitlilik göstermesi, hareketin feminist öz tanımına bir belirsizliğin hâkim olması izledi. Anketler, 1980'lerin ortalarından beri birçok kadının feminist temalarla, savlarla olumlu bir ilişki geliştirdiğini gösteriyor; bunun sebebi tam da feminizmin belli bir ideolojik duruşla ilişkili olmaması.⁶⁶ Feminizm, kadınların, kadınlar olarak maruz kaldığı baskıları ifade eden bütün kaynakların ortak adı (ya da bayrağı) haline geldi; her bir kadının ya da her kategoriden kadının kendi kişisel ya da kolektif iddiasını ve etiketini yapıştırdığı bir kaynaklar bütünü oldu. Böylece farklı kökenlerden gelen, farklı hedeflere yönelmiş, ama kadınları onların dışında tanımlayan ortak bir baskı kaynağına maruz kalan kadınlar çok çeşitli pratikler ve öz tanımlar üzerinden, yeni, kolektif bir kimlik geliştirdiler: Aslına bakarsak, kadın mücadelelerinin bir feminist harekete dönüşmesini mümkün kılan da budur. Whittier'nin yazdığı gibi: "Kadın hareketini formel örgütlenmeler çerçevesinde değil, hareketle bağlantılı kolektif kimlik çerçevesinde tanımlamayı öneriyorum... Bu örgütlenmeleri, ağları ve bireyleri toplumsal bir hareketin parçası kılan şey, bir inançlar, pratikler dizisine duydukları bağlılık, kendilerini tanımlama biçimleridir; feminist kolektif kimliği bunlar oluşturur."⁶⁷

Amerika'daki deneyimin akla getirdiği bu sorular ve yanıtları, başka kültürlerdeki, başka ülkelerdeki feminizmler için de geçerli olabilir mi? Kadınların sorunları, kadınların mücadeleleri genel olarak feminizmle ilişkilendirilebilir mi? Kadınlara küresel bir perspektifle yaklaştığımızda, bu kolektif kimlik ne kadar kolektiftir?

Feminizm Küresel midir?

Böyle temel bir soruya yüzeysel de olsa deneme kabilinden bir yanıt verebilmemiz için, dünyanın çeşitli bölgeleri arasında ayrımlara gitme-

⁶⁶ Stacey (1990); Whittier (1995).

⁶⁷ Whittier (1995: 23-4).

miz gerekiyor. Batı Avrupa, Kanada ve Avustralya'ya baktığımızda, yaygın, çeşitlilik gösteren, çok yönlü bir feminist hareketin etkin olduğunu, farklı yoğunluklarla, farklı niteliklerle olsa da giderek büyüdüğünü görüyoruz. Örneğin Britanya'da, büyük ölçüde Thatcherizm'in başlattığı neo-muhafazakâr saldırının ardından, 1980'lerin başındaki bir gerileme sonrasında feminist düşünceler, kadın haklarının savunusu toplumun geneline yayıldı.⁶⁸ ABD'de olduğu gibi, kadınlar bir eşitlik mücadelesine girdi; işyerinde, toplumsal hizmetlerde ve yasalarda hak ve yetki sahibi konumuna gelme çabası gösterdi. Diğer yandaysa kültürel feminizm ve lezbiyenlik kadınların özgüllüğünü vurgularken, alternatif kadın örgütlenmeleri kurmaya girişti. Tekil kimliklere yapılan vurgu, hareket içinde parçalanmalar olduğu izlenimi doğuruyor. Ama Gabriele Griffin'in de yazdığı gibi:

Kadın gruplarının birçoğunun kendilerine, özgül kimlikleri vurgulayan isimler seçtiği vakidir... Bu tanımlama eylemciliklerine ivme kazandırır. Kimlik politikasına dayalı feminist eylemcilik, bir düzeyde birçok feministin mevcut siyasî iklimin genel özelliği olarak gördüğü, homojenliğe, ortak amaçlara ve büyük harflerle vurgulanan Kadın (Kurtuluşu) Hareketi'nin kitlesel seferberliğine ters düştüğü düşünülen bir parçalanmaya yol açmaktadır. Kadın (Kurtuluş) Hareketi'nin kitlesel seferberliği bana bir mit gibi görünüyor; feminizmin muhtemelen hiç yaşanmamış altın çağının nostaljik bir bakışla anılması gibi geliyor. 1990'larda yaygın olduğu gibi, bir tek meseleye ya da bir tek kimliğe yoğunlaşan feminist örgütlenmeler, aşırı derecede yerel bir siyaset gütmekten kaynaklanan sıkıntılar yaşayabilir, ama onların özgüllükleri uzmanlığın, belli bir alanda açıkça tanımlanmış bir çabanın etkisinin en üst düzeye ulaşmasının garantisi de olabilir.⁶⁹

Yani, tek meseleye odaklanmış örgütler, kadınları ilgilendiren birçok mesele üzerinde çalışabilir ve kadınlar farklı örgütlenmelerde yer alabilir. Canlı, esnek, çeşitlilik gösteren bir feminist hareketin nite-

⁶⁸ Brown (1992); Campbell (1992); Griffin (1995); Hester et al. (1995).

⁶⁹ Griffin (1995: 4).

liklerini belirleyen, şekillendiren de bireylerin, örgütlerin ve kampanyaların bu biçimde iç içe geçmesi ve ağlar oluşturmasıdır.

Avrupa çapında, ülkelerin hepsinde feminizmin yaygın bir varlık gösterdiğini görürüz; hem toplumsal kurumlarda gözlenen bir varlıktır bu, hem de birbirini besleyen, birbiriyle tartışan (kimi zaman şiddetli tartışmalardır bunlar), kadınların içinde bulunduğu koşullar, kadın sorunları ve kadın kültürü hakkında sürekli talepler, düşünceler ve baskı üreten feminist gruplar, örgütlenmeler ve inisiyatiflerin çoğulluğuyla ortaya konur. ABD’de ve Britanya’da olduğu gibi, feminizm büyük ölçüde parçalanmıştır ve tek bir örgüt ya da kurum, kadınlar adına konuşabilecek konumda değildir. Bütün toplumu kesen, meslek birliklerinden kültürel ifadeler ve kadınlara yönetim mevkiinde belli bir kota koyan (genelde nadiren uygulanan kural liderler ve vekillerin yüzde 25’inin kadın olması, böylece kadınların “yalnızca” yüzde 50 daha az temsil edilmesidir) siyasî partilere uzanan yatay bir hat vardır.

Eski, devletçi politikalara bakıldığında da tuhaf bir durum görülür.⁷⁰ Devletçi ülkeler bir yanda kadınların ücretli emeğe tümüyle dahil olmasına katkıda bulunmuşlar/bunu zorlamışlar, eğitim fırsatları sunmuşlar, kürtaj uzun bir süre boyunca yasak olsa, doğum kontrolü mümkün olmasa da yaygın bir toplumsal hizmet, çocuk bakımı ağı oluşturmuşlardı. Toplumun bütün alanlarında kadın örgütlenmelerine rastlanıyordu; gerçi bu örgütlenmeler Komünist Parti’nin tam bir denetimi altındaydılar. Diğer yandan cinsiyetçilik yaygındı, toplumda, kurumlarda ve siyasette ataerkillik ağır basıyordu. Sonuçta potansiyellerini bilen, ama bu potansiyeli gerçekleştirmek için her gün mücadele etmek zorunda kalan çok güçlü bir kadın kuşağı yetişti. Sovyet tarzı komünizmin çözülmesinin ardından, örgütlü bir hareket olarak feminizmin zayıf olduğu, şimdiye dek yalnızca Batılılaşmış entelektüel çevrelerle sınırlı kaldığı, eski tarz, yönlendirici örgütlenmelerin de kaybolup gittiği gözleniyor. Fakat kadınlar kamusal alanda giderek daha fazla varlık gösteriyor. Örneğin Rusya’da, konumu ve üyeleri biraz mu-

70 Funk ve Mueller (1993).

hafazakâr olsa da Kadınlar Partisi 1995'teki genel seçimde oyların yüzde 8'ini aldı; birçok kadın kilit önemde siyasî kişilikler olma yolunda ilerliyor. Rus toplumunda, kadınların Rus siyasetinde liderliğin taze kan bulmasında belirleyici bir rol oynayacağına ilişkin yaygın bir kanı var. 1996'da, Rusya tarihinde ilk kez bir kadın Koryakiya Bölgesi'nin valiliğine seçildi. Ayrıca eşitliği vurgulayan değerlerle yetişen, kendilerini kişisel ve siyasî olarak ifade etme imkânı bulan yeni kuşak kadınlar, bireysel özerkliklerini kolektif kimlik ve kolektif eylemde kristalleştirmeye hazır görünüyorlar. Doğu Avrupa'da kadın hareketinin *kendi kültürel ve siyasî ifade biçimleri çerçevesinde* büyük bir gelişme göstereceği tahmininde bulunmak kolay.

Sanayileşmiş Asya ülkelerinde ise, ataerkillik hükmünü sürdürüyor, nadiren başkaldırıyla karşılaşılıyor. Özellikle de, işgücüne katılan kadın sayısının hayli yüksek oranda olduğu, kadın nüfusun son derece yüksek eğitilmiş olduğu, 1960'lardaki toplumsal hareketlerin güçlü bir halkasını oluşturduğu Japonya gibi bir toplum söz konusu olduğunda, oldukça dikkat çekici bir durum. Yine de Japonya'da kadın gruplarının ve Sosyalist Parti'nin baskısıyla 1986'da, işyerinde kadınlara yönelik ayrımcılığın sınırlanmasını öngören yasal düzenlemelere gidildi.⁷¹ Fakat toplumun geneli değerlendirildiğinde, feminizmin akademik çevrelerle sınırlı olduğu, profesyonel kadınların hâlâ bariz bir ayrımcılıktan mustarip olduğu görülüyor. Japonya'da güçlü bir feminist eleştiriyi başlatacak yapısal nitelikler mevcut; fakat şimdiye dek, böyle bir eleştirinin toplumu etkileyecek çapta yapılmamış olması, açıkça toplumsal özgüllüğün (bu örnekte Japonya'da ataerkil ailenin gücü, erkeklerin genel olarak aile reisi sıfatıyla görevlerini üstlenmesi), rahatsızlığın yapısal kökenlerinden bağımsız olarak bir hareketin fiili gelişimini belirlediğini gösteriyor. Yakın dönemde feminist bir hareketin nüveleri belirlediyse de, Koreli kadınlar Japon kadınlardan da fazla bastırılmış durumda.⁷² Çin, hâlâ "cennetin yarısı"nın haklarını desteklerken, onları "cehennemin yarısı"nın kontrolünde tutan çelişkili

71 Gelb ve Lief-Palley (1994).

72 Po (1996).

devletçi modelin kıyısında duruyor. Ama Tayvan'da 1980'lerin sonundan bu yana güçlü bir feminist hareketin gelişmesi, ataerkil Konfüçyüsçülük geleneğinde kadınların bastırılması zorunluluğuna (aşağıya bakınız) dikkat çekiyor.⁷³

Dünyanın, gelişmekte olan ülkeler diye anılan bölgelerinde ise karmaşık, hatta çelişkili bir durum gözleniyor.⁷⁴ Özerk bir ideolojik ya da siyasî ifade olarak feminizm, açıkça küçük bir grup entelektüel ve profesyonel kadının elinde; ancak bu kadınların medyada varlık göstermeleriyle, etkileri sayılarını aşan kalabalıklara ulaşıyor. Ayrıca, özellikle Asya'da birçok ülkede kadın liderler, ülkelerinin siyaset sahnesinde yükseldi (Hindistan, Pakistan, Bangladeş, Filipinler, Burma, belki yakın gelecekte Endonezya), kitleleri harekete geçiren demokrasi ve kalkınma sembolleri haline geldiler. Kadın olmak, kadınlığın garantisi olmasa da, birçok kadın siyasetçi ataerkil siyaset çerçevesinde iş görse de, bahsettiğimiz kadın liderlerin özellikle genç kadınlara örnek olmaları, toplumun yasaklarının kırılmasında oynadıkları rol gözardı edilemez.

Ama 1980'lerden bu yana en önemli gelişme, çoğunluğu kadınlar tarafından kurulan, kadınların liderliğindeki taban örgütlenmelerinin gelişmekte olan ülkelerin metropol bölgelerinde olağandışı bir yükselişe geçmeleridir. Bu örgütlenmeler, insanları, özellikle de kadınları ya mücadele edersin ya da silinip gidersin ikilemiyle karşı karşıya bırakan, eş zamanlı kentleşme patlaması, ekonomik kriz ve tasarruf politikaları sonucu ortaya çıktı. Hem yeni sanayilerde, hem de kentlerdeki kayıtdışı ekonomide istihdam edilen kadın sayısının artmasıyla birlikte, bu süreçler, kadınların hayat koşullarını, örgütlenmelerini ve bilinçlerini de dönüştürdü; Brezilya'da Ruth Cardoso de Leite ve Maria da Gloria Gohn'un, Meksika'da Alejandra Massolo'nun, Kolombiya'da Helena Useche'nin yaptığı araştırmalar bu dönüşümü gösterir.⁷⁵ Kolektif çaba-

73 Po (1996).

74 Kahne ve Giele (1992); Massolo (1992); Caipora Kadın Grubu (1993); Jaquette (1994); Kuppers (1994); Blumberg vd. (1995).

75 Cardoso de Leite (1983); Gohn (1991); Espinosa ve Useche (1992); Massolo (1992).

lar, yalnızca politikaları ve kurumları etkileyecek bir taban örgütlenmesinin gelişimini beslemekle kalmadı, yeni bir kolektif kimlik de doğurdu. Alejandro Massolo, Mexico City’de kadınların kurduğu kentli toplumsal hareketlere ilişkin analizinin sonuç bölümünde şunları söylüyor:

Kadınların mücadele deneyimini bizzat yaşamış olmaları, yeni kolektif kimliklerin kentlin sorunları, çatışmaları üzerinden toplumsal olarak inşasına uzanan sürecin aydınlatıcı bir boyutudur. 1970’lerin ve 1980’lerin kent hareketleri, halk sınıflarının farklı kesimlerinin sıradışı kolektif kimliklerini görünür, ayırt edilebilir kıldı. Kadınlar, bu yeni kolektif kimliğin toplumsal üretiminin bir parçasıydı – günlerini geçirdikleri yerler, kolektif eylemlerinin üslerine dönüşmüştü. Kolektif kimliğin inşası sürecine, birçok itilimin, anlamın, kadın cinsinden beklenenlerin; kentlerdeki toplumsal hareketlerde, üyeliğin karma, erkeklerin lider olduğu kentli hareketlerde, cinsiyet sorunlarının açıkça ortada olmadığı hareketlerde bile rastlanan karmaşık bir anlamlar dizisinin damgasını vurdu.⁷⁶

İşte, dillendirilen feminist bir ideolojinin yokluğunda dahi kadınların bilincini ve toplumsal rollerini dönüştüren de, tüm dünyada taban hareketlerinin kolektif eylemliliğinde kadınların kitlesel olarak yer alması, kendilerini kolektif aktörler olarak açıkça tanımlamalarıdır.

Feminizm birçok ülkede varlık gösterse, kadın mücadelesi/örgütlenmeleri tüm dünyada bir patlama yaşasa dahi, *feminist hareket içine doğduğu kültürel, kurumsal ve siyasî bağlama bağlı olarak çok farklı şekillere bürünmekte, farklı hedeflere yönelmektedir.* Örneğin *Britanya*’da feminizm 1960’lardaki başlangıcından beri, sendikalarla, İşçi Partisi’yle, sosyalist sol ve bunun da ötesinde refah devletiyle yakın ilişki içinde olmanın izini taşıyor.⁷⁷ *Britanya* feminizmi Amerikan feminizmine göre, siyasî olduğunu –devlete yöneldiğini– daha açıkça ortaya koyuyor, ayrıca çalışan kadınların gündelik sorunlarıyla da daha ilgili. Fakat sol siyasete ve işçi hareketlerine yakın olduğundan, 1970’lerde sosyalist ve radikal feministlerin farklı kolları arasında yorucu iç tartışmalara sahne ol-

⁷⁶ Massolo (1992: 338); benim çevirim.

⁷⁷ Rowbotham (1989).

du. Örneğin 1973'teki "ev işine ücret" kampanyası bazı feministlerce, kadının evdeki ikincil konumunu örtülü bir biçimde kabul ettiği, kadının evinin dört duvarı içinde kalması gerektiğini ima ettiği gerekçesiyle eleştirildi. İşçi hareketi ve sosyalist siyasetle arasındaki bu çelişkili ilişki, hareketin kendisini de etkiledi. Rowbotham'ın yazdığı gibi:

Sendika desteğinin vurgulanmasının –Britanya'da başka ülkelerdeki kadın hareketlerinden daha güçlüdür– kürtaj çağrısının yapıldığı koşulları etkilediği iddiasında gerçeklik payı vardır. Tozlu sendika konseyi odaları, kadınların arzularının çoğulluğuna ilişkin ilmî nutuklar atmaya elverişli yerler değildir. Fakat, sanıyorum bu kısmen de kadın, özgürlüğü hareketi içindeki bir sakınmadan kaynaklanıyor. Hareket heteroseksüelliği ve lezbiyenliği karşı karşıya getirmekten kaçındı, ama bu süreçte cinsel öz tanımlamanın çapı daraldı ve heteroseksüel zevklerin tartışılması savunmacı bir konuma çekildi.⁷⁸

Britanya feminizmi, kısmen çoğulluğuyla yüzleşmekten, geleneksel siyasetin stratejik akılcılığıyla yüzleşmekten kaçındığı için, 1980'lerde Thatcherizm'in cenderesinde zayıfladı. Ama yeni kuşak feministlerin parti siyasetine, işçi sınıfına sadakat gibi eski bağlılıklardan bağımsızlaştıklarını hissetmesiyle, feminizm 1990'larda dirildi; feminizm, yalnızca kültürel feminizm ve lezbiyenlik olarak değil, egemen bir konumda yer almayan sosyalist feminizm ve kurumsallaşmış feminizmi de içeren bir ifadeler çoğulluğuyla canlandı.

İspanyol feminizminde, içine doğduğu siyasî bağlamın izleri daha belirgindir. İspanyol feminizmi, 1970'lerin ortalarında Franco diktatörlüğüne karşı demokratik hareket içinde doğmuştu.⁷⁹ Kadın örgütlerinin birçoğu, Franco karşıtı, yarı gizli muhalefetle bağlantılıydı; Komünist partinin etkisindeki *Asociacion de Mujeres Democratas* (De-

⁷⁸ Rowbotham (1989: 81).

⁷⁹ İspanyol feminizmini kavrayışım, doğrudan, kişisel deneyimlerim ve gözlemlerimin yanı sıra harekette önemli rol oynamış bazı kadınlarla söyleşilerime dayanıyor. Kendilerinden çok şey öğrendiğim Marina Subirats, Françoise Sabbah, Marisa Goi, Matilde Fernandez, Carlota Bustelo, Carmen Martinez-Ten, Cristina Alberdi ve Carmen Romero'ya çok teşekkür ediyorum. Burada sunulan analiz ve bilgilerin sorumluluğu haliyle bana aittir.

mokrat Kadınlar Derneği; siyasî bir dernekti) ve *Asociaciones de Amas de Casa* (Ev Kadınları Dernekleri; bölgesel olarak örgütlenmişti) gibi. Özellikle devrimci solda her siyasî eğilimin kadınlara yönelik “kendi kitlesel örgütlenmesi” vardı. Katalonya’da ve Bask Ülkesi’nde, İspanyol siyasetindeki ulusal ayrılıkları yansıtan bir biçimde kadın hareketlerinin, feministlerin kendi örgütlenmeleri de vardı. Franco döneminin sonuna doğru, 1974-77 döneminde İspanya’yı etkisine alan kültürel ve siyasî özgürleşme ikliminde özerk feminist kolektifler ortaya çıkmaya başladı. En yenilikçi ve etkili örgütlenmelerden biri, merkezi Madrid’te bulunan *Frente de Liberacion de la Mujer*’di (Kadın Kurtuluşu Cephesi). Üye sayısı azdı (yüzü aşmıyordu), ama etkinliklerini kadın gazeteciler ağını kullanarak medyayı etkilemeye, böylece kadınların talepleri ve söylemlerini popülerleştirmeye yoğunlaştırmıştı. Kürtaj hakları, boşanma (ikisi de o dönemde İspanya’da yasaktı), lezbiyenlik de dahil kadın cinselliğinin serbestçe ifade edilmesi hareketin başlıca gündem maddeleriydi. Kültürel feminizmden, Fransız/İtalyan kaynaklı farklılığın feminizmi (*feminisme de la difference*) düşüncelerinden etkilenmişti, ama komünist ve sosyalist kadın örgütlenmeleriyle birlikte demokrasi yanlısı siyasî mücadelelere de katılıyordu. Fakat 1977’de İspanya’ya demokrasinin kurulması, 1982’de Sosyalist Parti’nin iktidara gelmesiyle birlikte, özerk feminist hareketlerin neredeyse tamamı kaybolup gitti: Bunun gerisinde kurumsal ve siyasî düzeyde başarılı olmaları yatıyordu. Boşanma 1981’de yasallaştırıldı; kürtaj hakkı da 1984’te bazı kısıtlamalarla birlikte yasalara girdi. Sosyalist Parti, hükümet içinde bir Kadın Enstitüsü (Instituto de la Mujer) oluşturdu; bu kurum, bizzat hükümete karşı feminist bir lobi vazifesi gören bir oluşumdu. Birçok feminist eylemci, özellikle Frente de Liberacion de Mujer’de etkin olan isimler Sosyalist Parti’ye katıldı, parlamentoda, parti yönetiminde liderlik konumuna yükseldi; daha az sayıda da olsa bazıları kabineye girdi. Sendika hareketinden gelen, önde gelen sosyalist feministlerden Matilde Fernandez Sosyal İşler Bakanı oldu; Fernandez, Sosyalist Parti iktidarının ikinci yarısında etkisini, güçlü iradesini kadın haklarının güçlendirilmesine adadı. 1993’te Fernandez’in yerini fe-

minist hareketin kıdemli isimlerinden, saygın bir hukukçu olan Cristina Alberdi aldı. Uzun bir sosyalist bir militanlık geçmişi olan ülkenin "first lady"si Carmen Romero da, eşi Felipe Gonzales'le birlikte parlamentoya seçildi ve partideki geleneksel cinsiyetçiliğin kırılmasında büyük rol oynadı. Örneğin parti tüzüklerine, liderlik konumlarının yüzde 25'inin kadınlara ayrıldığını belirten bir kuralın girmesi onaylandı (hem partideki hem de hükümetteki kadınların sayısı artsa da, bu kuralla verilen söz tam anlamıyla tutulmadı).

Böylece, feminizm bir yanda İspanyol kadınlarının yasal, sosyal ve ekonomik koşullarının geliştirilmesinde, kadınların siyaset, iş dünyası ve toplum genelinde lider konumlara gelmesinin hızlandırılmasında büyük rol oynadı. Geleneksel maço tavırlar, yeni kuşaklarda ciddi biçimde silinip gitti.⁸⁰ Öte yandan, kadroları boşalan, tümüyle kurumsal reformlara odaklanan feminizm özerk bir hareket olarak pratikte varlığını yitirdi. Lezbiyen feminizme, farklılık ve cinsellik vurgusuna pek az yer kaldı. Fakat İspanyol toplumundaki yeni tolerans havası, 1990'larda yeni, kültürel bir odak noktası belirleyen, Britanya ve Fransa'da aynı dönemde gözlenen feminist akımlara daha yakın, radikal Bask ayrılıkçı hareketiyle kendi kendine zarar veren bağlarını koruduğu Bask Ülkesi dışında geleneksel siyasetten uzak bir feminizmin gelişmesini sağladı. Dolayısıyla İspanyol feminizminin kadınların konumunu iyileştirmek için siyaset ve kurumlardan yararlanma potansiyelinin bir örneği olduğunu, aynı zamanda kurumsallaşmanın başarıya ulaştığı koşullarda özerk bir hareket olarak kalmanın zorluğunu yansıttığını da söyleyebiliriz.

Feminist hareketlerin içinde geliştikleri toplumsal bağlama göre gösterdikleri farklılıklara ilişkin araştırmamızın son durağı, tartışmalı da olsa, 1970'lerde Avrupa genelinde en güçlü ve yenilikçi kitlesel bir feminist hareketin mekânı olarak görülen İtalya.⁸¹ Bianca Beccalli'nin

⁸⁰ Alonso Zaldivar ve Castells (1992).

⁸¹ İtalyan feminist hareketini kavrayışım, daha çok Laura Balbo'yla dostluğuma ve söyleşilerimin yanı sıra, 1970'li yıllarda Milano, Torino, Venedik, Roma ve Napoli'de feminist hareketlere ilişkin gözlemlerime dayanıyor. Daha yakın tarihli bir analiz için, Bianca Bacalli'nin harekete ilişkin mükemmel değerlendirmesine bakınız (1994). Hareketin 1970'lerdeki oluşum aşaması ve gelişim süreci için de bakınız Ergas (1985) ve Birnbaum (1986).

dediği gibi: “İtalyan feminizmi tarihsel olarak incelendiğinde, iki tema açıkça ortaya çıkıyor: Feminizm ile sol arasındaki yakın ilişki ve eşitlikle farklılığın iç içe geçmişliğine verilen özel önem.”⁸² Çağdaş İtalyan feminizmi de, Batı’daki başka feminist hareketlerin çoğu gibi 1960’ların ve 1970’lerin sonunda İtalya’yı sarsan güçlü toplumsal hareketlerden doğmuştur. Ancak başka ülkelerdeki örneklerin aksine, İtalyan feminist hareketinin sendikalarla bağlantılı etkili bir kolu vardı ve hareket, komünist dünyanın dışındaki en büyük komünist parti olan, İtalya’nın en fazla üyeye sahip partisi Komünist Parti tarafından da destekleniyor, kabul görüyordu. Böylece 1970’lerde İtalyan feministleri, feministler olarak savundukları temaları, işçi sınıfından kadınlar da dahil olmak üzere kadın nüfusun geneline yaygınlaştırmayı başarabildiler. Ekonomik talepler ve eşitlik talepleri, kadınların özgürlüğü, ataerkillik eleştirisi, toplumda olduğu gibi ailede de otoritenin kırılması iç içe geçmişti.

Fakat feministlerle sol, özellikle de devrimci sol arasındaki ilişki kolay yürütülebilir bir ilişki değildi. Hatta Aralık 1975’te en büyük ve en radikal aşırı sol örgütlerden Lotta Continua’nın düzen bölümü (servizio d’ordine), Roma’daki gösterileri sırasında Lotta Continua’lı kadınları korumakta ısrar etti; ama kadınlar korunmaya karşı çıkınca, onları dövdüler; bu olayın ardından kadınlar örgütten ayrıldı, Lotta Continua da birkaç ay sonra dağıldı. Komünistlerin desteklediği Unione delle Donne Italiane’nin (UDI) Komünist Parti karşısında giderek özerklik kazanması, 1978’de örgütün kendi kendini lağvetmesiyle sonuçlandı. Fakat tablonun geneline bakıldığında, kadın örgütlenmeleri, sendikalar ve sol siyasî partiler arasında birçok bağlantı olduğu, parti ve sendika liderlerinin kadın sorunlarına, hatta feminist söylemlere büyük bir kabul gösterdiği gözlenir. Bu yakın işbirliği, Avrupa genelinde çalışan kadınlarla ilgili en ileri yasaların çıkarılmasını, boşanmanın (1974’te referandumla) ve kürtajin yasallaştırılmasını sağladı. 1970’lerde uzunca bir süre boyunca, bu siyasî işbirliği farklı eğilimler olmakla birlikte siyaset ve sınıf mücadelesiyle etkileşim içinde olan ka-

82 Beccalli (1994: 109).

dınların özerkliği, kadınların kültürel farklılığı, cinselliği ve lezbiyenlik meselelerini gündeme getiren kadın kolektiflerinin yayılmasıyla eş zamanlı gelişti. Fakat:

1970'lerin sonuna gelindiğinde, feminizm bir gerileme içine girmişti; 1980'lerin başında bir hareket olarak gözden kayboldu. Feminist eylemcilerin bireysel ya da komünal özel projeler için daha fazla çaba sarf etmeye yönelmesiyle birlikte siyasî mücadelelerde görünürlüğü yitirdi, daha fazla bölündü, hatta ulaşılamaz bir hal aldı. Böylece "yeni" feminist hareket, 1970'lerin diğer "yeni toplumsal hareketleri" gibi hayat tarzına ilişkin siyasetin başka bir biçimine dönüştü.⁸³

Peki neden böyle oldu? Beccalli'nin bu konudaki yorumuna ters düştüğümü sanmıyorum; yine de onun yorumunu kendi sözcüklerimle aktarmayacağım: Yasal ve ekonomik reformlarla ciddi kazanımlar elde eden İtalyan kadınları, işgücüne kitlesel bir katılım göstererek, eğitim kurumlarına yönelerek cinsiyetçiliği, daha da önemlisi Kilitse'nin hayatları üzerinde uyguladığı geleneksel otoriteyi kırdılar. Böylece solun, sendikaların ve kadınların kolayca yakınlaşabileceği açık savaşlar kazanıldı; yine de Beccalli'ye göre Britanya modelinin gerisinde kalan Eşitlik Yasası'nda da görüldüğü üzere zafer, her zaman zirveye ulaşmadı.

Aynı dönemde, kadın hareketi ve sol arasındaki yakın ilişki, solun kendi içindeki bir krizle birlikte, bir siyasal feminizm krizi başlattı. Marksist/Maocu bir fantezi (parlak bir zekâ ve hayal gücüyle örülmüştü; sahte cennetleri daha bir sahte kılıyordu bu durum) âleminde yaşayan devrimci sol, 1970'lerin ikinci yarısında parçalandı. Britanya'da ya da ABD'de olduğu gibi, neo-muhafazakâr bir geri tepmeyle karşılaşmasa da, 1980'lerde küreselleşme ve teknolojik değişimin gerçekleriyle yüzleşmek, İtalyan kapitalizminin uluslararası bağımlılığının getirdiği sınırlamaları kabul etmek zorunda kaldı. Aslında Emilia Romagna'yı örnek alarak ağlar oluşturan ekonomi, küçük İtalyan şirket-

83 Beccalli (1994: 86).

lerini dinamikleştirdi, onlara rekabet gücü kazandırdı; fakat bunun bedeli sendikaların ağırlıklı olarak büyük fabrikalarda ve kamu sektöründe sahip olduğu pazarlık gücünün ciddi biçimde sekteye uğratılması oldu. Komünist Parti iktidar yarışında, başını Sosyalist Parti'nin çektiği anti-komünist cephe tarafından bir kenara atıldı. Sosyalist Parti iktidar basamaklarını, *sorpasso* (seçimde komünistlerden fazla oy toplama) hayalini satın almak için kendi kendini yasadışı yollardan finanse etmekte kullandı: Yargı sistemi, Sosyalistleri, onlar bu arada komünist olmayı bırakıp Sosyalist Enternasyonal'e katılmış Komünistlere ulaşmadan enseledi.

Siyasallıklarından kaybetmeyen İtalyan feministlerin evlerine gitmesi o kadar da şaşırtıcı değil. Kocalarının/babalarının evlerinin değil tabii, Kadın Evi'nin, 1980'lerin sonunda yarattığı, eşitliği unutmaksızın farklılığı vurgulayarak feminizmi yeniden kuran, çeşitliliğe açık, canlı bir kadın kültürünün yolunu tuttular. Luce Irigaray ve Adrienne Rich, entelektüel referans noktaları olarak Marx, Mao ve Aleksandra Kolontay'ın yerini aldılar. Fakat yeni feminist kolektifler 1990'larda, özellikle solun kontrol ettiği yerel hükümetlerde kadınların talepleriyle feminist söylemleri ilişkilendirmeyi sürdürdü. En yenilikçi ve etkin kampanyalardan biri, kadınların çoğul hayatlarına uygun esnek bir zamanlama yerleştirebilmek için, çalışma saatlerinden mağazaların ve kamu kurumlarının açılış saatine dek zamanın yeniden örgütlenmesiyle ilgiliydi. 1990'larda, geleneksel aile değerlerinin sağlamaştırılması çağrısında bulunan Berlusconi ve neo-faşistlerin siyasî tehdidine karşın, artık sosyalist olan eski Komünist *Partito Democratico di Sinistra*'nın (Demokratik Sol Parti) merkez-sol bir koalisyonla birlikte 1996'da iktidara gelmesi, kurumsal yeniliklerin canlanmasının önünü açtı. Fakat bu kez yenilik talepleri "kurtlarla dans etme"yi öğrenmiş merkezsiz, özerk bir feminist harekete dayanıyordu.

Feminizm ve kadın mücadeleleri, hep yeni biçimlerde kendini göstererek, siyasî kurumsallaşma ve kültürel özerklik arasındaki gerilimi korumakla birlikte, baskıya karşı direnen başka kaynaklarla bağlarını geliştirerek yeni binyılın başında bütün bir insanî deneyimler

alanında iniş çıkışlarla yoluna devam etmektedir. Feminizmin içine doğduğu bağlamlar, hareketin farklı ülkelerde farklı biçimler almasına, farklı söylemler benimsemesine neden olmuştur. Ama kimlikleri oluşturan özsel (evet, özsel dedim) bir değerler ve hedefler dizisinin feminizmin çoksesli kültürel armonisine yayıldığı kanısındayım.

Feminizm: İkna Edici Çoksesli Bir Armoni⁸⁴

Feminist hareketin gücü ve canlılığı, çeşitliliğinde, kültürlerle ve çağlara uyum gösterebilmesinde yatar. Bu yüzden de bütün hareketlerin paylaştığı, temel muhalefet ve özsel dönüşüm çekirdeğini bulabilmemiz için, önce bu çeşitliliği kabul etmemiz gerekiyor. Bu çeşitliliği anlamlı bir biçimde okuyabilmek için, feminist hareketlere ilişkin hem belirtilen kaynaklardan alıntılanan gözlemlere, hem de Touraine'in geliştirdiği, ikinci bölümde sunmuş olduğum toplumsal hareketler sınıflandırmasına dayanan bir tipoloji çıkarmayı öneriyorum. Tanımlayıcı değil, analitik olarak yararlanmaya yönelik bir tipoloji bu. Feminizmin farklı ülkelerde, kültürlerde karşımıza çıkan farklı yüzlerini yansıtamaz. Bütün feminizm tipolojileri gibi indirgemecidir; kadınların pratiği açısından oldukça talihsiz bir durum bu, çünkü tarihleri boyunca sürekli bir özne değil de nesne muamelesine tabî tutulup sınıflandırılmak, etiketlenmek kadınların haklı olarak tepkisini çekmiştir. Ayrıca bazı feminist hareketlerin, hareketler içinde yer alan bazı bireylerin tecrübelerini ve mücadelelerini tanımlama biçimleri genellikle bu tipolojiyi ve başka sınıflandırmaları keser; kimlikler, karşıtlar ve hedefler çoğunlukla birbirine karışır. Ayrıca analitik açıdan ilgili olduklarını düşünsem de, bazı kategoriler, feminist hareketin çok küçük bir kesimini temsil ediyor olabilir. Yine de, Şema 4.1'de sunulan ayrımları gözden geçirip, feminist hareketin çeşitliliği üzerinde durarak işe baş-

⁸⁴ Feminist hareketin ana temalarını değerlendirirken, feminist tartışmanın hakkını verme çabasına girmedim; girssem dahi, bugün kadınların ezilmelerinin kaynağına ve kurtuluş yollarına ilişkin derinlik içeren bir kavrayışa ulaşmaya yönelik mevcut teoriler ve konumları araştıramadım. Buradaki analitik sentezim, bu kitabın teorik amacına uygundur: Kimliğin aslî olduğu iddiasındaki toplumsal hareketlerle enformasyon çağında yeni egemenlik yapısı olarak ağ toplumu arasındaki etkileşimi yorumlamak. Bu açıklama kulağa savunmacı geliyorsa eğer, öyledir.

ŞEMA 4.1
Feminist Hareketlerin Analitik Tipolojisi

Tip	Kimlik	Karşıt	Hedef
Kadın hakları	İnsan olarak kadınlar	Ataerkil devlet ve/veya ataerkil kapitalizm	Eşit haklar (üreme hakları da dahil) (liberal sosyalist)
Kültürel feminizm	Kadınlar komünü	Ataerkil kurumlar ve değerler	Kültürel özerklik
Özselci feminizm (spiritüalizm, ekofeminizm)	Kadınca varolmak	Erkekçe varolmak	Anaerkil özgürlük
Lezbiyen feminizm	Cinsel/kültürel kızkardeşlik	Ataerkil heteroseksüellik	Ayrılıkçılık yoluyla toplumsal cinsiyetin lağvı
Kadınların özgül kimlikleri (etnik, ulusal, öz tanımlarına dayalı: örn. siyah lezbiyen feminist)	Öz inşa ürünü kimlik	Egemen kültür	Toplumsal cinsiyetten arınmış çokkültürlülük
Pratik feminizm (işçiler, cemaatin öz savunması, annelik vs.)	Sömürülen/ezilen kadınlar	Ataerkil kapitalizm	Hayatta kalmak/ Onur dışı kuşlar

lamanın, bu hareketlerin ortak yönlerini mercek altına alabilmek için gerekli bir adım olduğu kanısındayım.

Bu tipolojiye, feminizm dahilinde ve çevresinde tartışılan kolektif eylemleri ve bireysel söylemleri de dahil ettim. Bunun sebebi, daha önce de belirttiğim gibi, feminizmin kendini militan mücadelelerde tüketmemiş olması. Feminizm aynı zamanda, hatta kimi zaman tümüyle bir söylem: Kadınların erkeklerin tarihindeki konumlandırılışını bozan, böylece Irigaray'ın de öne sürdüğü gibi tarihsel bir egemenliği olan uzam-zaman ilişkisini dönüştüren bir söylem:

Tanrılar, Tanrı önce uzamı yarattı... Tanrı, kendini uzamdaki, mekândaki eyleminin dışında tutmasıyla, zamanın kendisi olabilir. Cinsel farklılıkta nasıl bir yer değiştirme olurdu? Dişi olan, genelde cehennem ve gece çağrışımlarıyla birlikte uzam olarak deneyimlenirken, eril olan zaman olarak deneyimlenir. Yeni bir çağa girmek, uzam-zamanı algılayışımızda, kavrayışımızda, mekânlara, sınırlamalar içine ya da kimliğin çevreleyiciliğine yerleşimimizde bir değişikliği gerektiriyor.⁸⁵

Bu geçiş ve bu değişim, içeriğini yorumumla netleştirmeyi umduğum Şema 4.1'de bazılarına yer verdiğim bir kadın hareketleri yelpazesi üzerinden yürümektedir.

Kadın haklarının savunulması feminizmin tabanını oluşturur. Öyle ki, feminizmin diğer bütün biçimleri klasik feminist eleştirinin, kadınların bebek, nesne, şey ya da hayvan olmadığına, insan olduğuna ilişkin bu temel vurgusunu içerir. Bu anlamda feminizm, insan hakları hareketinin bir uzantısıdır gerçekten de. Kadın haklarını savunan feminist hareketin liberal ve sosyalist olmak üzere iki versiyonu vardır. Keskin ideolojik farklılıkları dikkate alındığında liberal ve sosyalist akımları bir kategorinin değişik yüzleri olarak ele almak şaşırtıcı gelebilir. Gerçekten de farklıdırlar, ama kimlik açısından düşünüldüğünde iki akım da kadınların erkeklerle eşit haklara sahip olduğunu savunur. Ataerkilliğin kökenlerine ilişkin analizlerinde, kapitalizmi reforme etmenin, temel eşitlik hedeflerini gerçekleştirirken liberal demokrasinin kuralları çerçevesinde yürümenin mümkün olduğuna besledikleri inanç ya da inançsızlıkta birbirlerinden ayrılırlar. İkisi de ekonomik hakları ve doğurmayla ilgili hakları kadın hakları içinde görür. Her ikisi de bu hakların kazanılmasını hareketin hedefleri arasında sayar; gerçi taktik vurgularda ve dilde birbirlerinden ayrılırlar. Sosyalist feministler, ataerkilliğe karşı mücadelenin kesinlikle kapitalizmin aşılmasıyla bağlantılı olduğunu düşünürken, liberal feminizm sosyo-ekonomik dönüşüme biraz daha şüpheyle yaklaşır, başka hedeflerden bağımsız olarak kadın haklarının ilerletilmesine yoğunlaşır.

85 Irigaray (1984/1993: 7).

Kültürel feminizm, kurumları ve değerleri düşman olarak görülen ataerkil bir toplumun ortasında alternatif kadın kurumları, özgürlük alanları yaratma girişimine dayanır. Özselcilik anlamına gelmese de, kimi zaman “farklılıkların feminizmi”yle ilişkilendirilir. Kültürel feminizmin hareket noktası, kadınların temelde tarihlerinin farklı olmasından dolayı farklı olduğuna, kendi kimliklerini inşa etmelerinin, izleyecekleri yolları bulmalarının koşullar ne olursa olsun ancak kendi cematlerini kurmalarıyla mümkün olduğuna yapılan vurgudur. Birçok durumda, bu erkeklerden ya da en azından erkek egemen kurumlardan ayrılma isteğini ima eder. Mutlaka lezbiyenliğe ya da erkeklerden tümüyle ayrılmaya varacak diye de bir koşul yoktur. Direnişin temeli olarak kültürel özerklik kurmayı hedefler; rekabetçilik ve şiddetin dışlanması, işbirliği, insanî deneyimlerin çok boyutluluğu gibi toplum genelinde kültürel dönüşüm başlatacak yeni bir kadın kimliği ve kadın kültürüne yönelen alternatif değerlere dayalı talepleri uyandırmayı amaçlar.

Radikal feminizmin kökenindeki “bilinçlendirme” hareketi, kültürel feminizmle bağlantılıydı; bu hareket kadınlar için özgürlük, korunma, destek ve sınırsız iletişim alanları haline gelen bir kadın örgütlenmeleri ve kurumları ağı oluşturdu: Kadınlara yönelik kitabeveleri, klinikler, kadın kooperatifleri. Bu örgütler kadınlara hizmet sunup birçok kadın hakları hareketinin örgütlenme aracı haline gelirken, kadınların değerlerinin özgüllüğünü yerleştiren alternatif bir kültür de ürettiler, yaydılar.

Özselci feminizm bir adım daha ileri gider; hem kadınların özsel olarak erkeklerden farklı olduğunu, bu farklılığın biyolojiye ve tarihe dayandığını ileri sürer, hem de bir hayat tarzı olarak kadınlığın ahlaken/kültürel olarak üstün olduğunu savunur. Fuss’un formülasyonuna göre, “özselcilik, toplumsal olanın dışında kalan, dolayısıyla ataerkil düzenle bozulmamış (belki bastırılmış olsa da) olan bir kadınlık özüne, saf ya da orijinal bir dişillığe yapılan göndermelerle ilişkilendirilebilir.”⁸⁶ Örneğin özselci feminizmin belagatli ve etkili seslerinden biri olan Luce Irigaray’e göre, “dudaklarımızla kadınız”.⁸⁷

⁸⁶ Fuss (1989: 2).

⁸⁷ Irigaray (1977/1985: 210).

Nasıl anlatabilirim? Başından beri kadın olduğumuzu. Onlar tarafından kadına dönüştürülmemiz gerekmediğini, onlar tarafından etiketlenmemiz, onlar tarafından kutsallaştırılmamız ya da kirletilmemiz gerekmediğini. Onların hiç çabası olmadan, hep böyle olduğunu. Onların tarihinin, onların hikâyelerinin bizim yersiz yurtsuzluğumuzun kaynağı olduğunu... Mülkleri sürgünümüzdür. Duvarları aşkımızın ölümüdür. Sözleri, dudaklarımızın mührüdür.. Elimizi çabuk tutalım, kendi sözlerimizi bulalım. Her yerde, her zaman etkilemeyi sürdürürüz böylece... Gücümüz tam da direncimizin zayıflığındadır. Uzun zaman uysallığımızı, esnekliğimizi kendi kabulleri, izlenimleri için değerli gördüler. Neden kendimizden memnun olmayalım? Onların etiketlemesine maruz kalmamıza göz yummak yerine. Sabitlenmek, bir noktaya asılmak, hareketsizleştirilmek yerine. Ayrı olursak... Örnekler, standartlar ya da modeller olmadan da yapabiliriz. Kendimize emir vermeyelim, komut vermeyelim, yasaklar koymayalım. Zorunluluklarımızın birlikte hareket etmemiz, hareket ettirilmemiz için tek çağrı olmasına izin verelim. Birbirimize hukuku öğretmeyelim ya da ahlak dersi vermeyelim ya da savaşmayalım.⁸⁸

Özgürlük, “her kadının, kişisel deneyimlerinde hissettiklerinin bütün kadınlarca paylaşılan bir koşul olduğu gerçeğinin ‘bilincine’ varmasını, böylece bu deneyimin siyasallaşmasını sağlamaktır.”⁸⁹ Kadınlar bedenlerinin özgüllüğünü kabul etmekle, biyolojiye hapsedilmiş olmazlar; tam tersine gerçek doğalarını görmezden gelen, erkeklere ait tanımlardan kurtulurlar. Eril bir düzende, kadınlar daima ortadan kaldırılabileceklerdir, çünkü başlangıçtan beri varolan, bedensel deneyimlerinin dışında tanımlanırlar: Bedenleri erkekler tarafından yeniden yorumlanmış, deneyimleri yeniden formüle edilmiştir.⁹⁰ Kadınlar ancak kimliklerini biyolojik ve kültürel özgüllükleri temelinde yeniden inşa ederlerse kendilerini bulabilirler.

Örneğin İtalyan feminizminin 1980’lerin başında yeniden dirilişi, biraz da kadınların farklılığının kabul edilmesinin, kadın kimliği-

⁸⁸ Irigaray (1977/1985: 215-17).

⁸⁹ Irigaray (1977/1985: 164).

⁹⁰ Fuss (1989).

nin Milano'daki Kadın Kitabevi'nin yayınladığı "Piu donne che uomini" broşüründe de ifade edildiği gibi, biyolojik/kültürel özgüllüklerine dayanarak yeniden inşa edilmesine öncelik verilmesinin izlerini taşıyordu. Broşürde, kadınların kamusal alanda etkin olamaması üzerinde duruyor, bu durumu kırmak için büyük ölçüde biyolojik özgüllükleriyle belirlenmiş olan kendi kişilikleri üzerinde çalışmaları gerektiğini vurguluyordu. İtalyan kadınlar arasında büyük yankı uyandırdı.⁹¹

Özselciliğin başka bir dalı da, kadınlığı tarihle ve kültürle ilişkilendirir ve kadınların değerlerinin, bir tanrıçaya tapmanın toplumsal uyumun mihenk taşı olduğu altın bir anaerkil çağın yaşandığı iddiasında bulunur.⁹² Spiritüalizm ve ekofeminizm de özselciliğin güçlü ifadelerindedir; biyoloji ile tarihi, doğa ile kültürü, kadınların değerlerinin, doğayla bütünleşmelerinin etrafında yeni bir çağ inşa edileceği düşüncesinde birleştirirler.⁹³

Özselcilik feminist hareket içinde hem siyasî gerekçelerle, hem de karşıt entelektüel bakış açılarından yöneltilen ağır eleştirilerle karşılaştı. Siyasî açıdan, erkeklerle kadınlar arasındaki farklılıkları özselleştiririnin ataerkilliğin geleneksel değerlerini güçlendirdiği, kadınların mahrem alanda, itaatkâr bir konumda tutulmasını haklı çıkardığı savunuluyordu.⁹⁴ Entelektüel olarak Christine Delphy ve Monique Wittig gibi materyalist feministler anatomik cinsiyetin toplumsal olarak inşa edildiğini düşünüyorlardı.⁹⁵ Delphy ve Wittig'e göre baskıyı yaratan cinsiyet değil, cinsiyeti yaratan baskıydı. Kadınlık erkeklere özgü bir kategoriydi ve tek kurtuluş da toplumun cinsiyetsizleştirilmesinde, kadın/erkek ayrımının kaldırılmasında yatıyordu. Fakat kadınların indirgenemez özgüllüğünün teyit edilmesinin, toplumu kadınların değerlerinin etrafında yeniden inşa etme önerisinin kadınlar ve feministler arasında inkâr edilemez bir etkisi oldu; bu düşünceler, enfor-

91 Beccalli (1994).

92 Merchant (1980).

93 Spretnak (1982); Epstein (1991).

94 Beccalli (1994).

95 Delphy (1984); Wittig (1992).

masyon çağının karakteristiği olan spiritüalizm ve radikal çevrecilik gibi güçlü akımlarla da bağlantı kuruyordu.

Lezbiyen feminizm, gelişmiş ülkelerde (ve yalnızca ABD’de değil) son on yılda feminist hareketin en hızlı büyüyen, en militan bileşeni olmuş; feminist hareketlerin farklı eğilimleri ve kollarının yanı sıra birtakım kolektiflerde de örgütlenmiştir. Lezbiyen feminizm, kesinlikle belli bir cinsel yönelime indirgenemez. Adrienne Rich, kadınların ataerkilliğin ayrılmaz kurumlarından, onun tamamlayıcısı olan heteroseksüellikten gördükleri baskının ve bunlara karşı direnişlerinin izlerini taşıyan kapsamlı deneyimler yelpazesi için “lezbiyen süreklilik” kavramını kullanıyor.⁹⁶ Hatta Amerikan Radikal Lezbiyenlerin 1970 tarihli manifestosu şöyle başlıyordu: “Lezbiyen nedir? Lezbiyen, bütün kadınların bastırıla bastırıla patlama noktasına gelmiş isyanıdır.”⁹⁷ Bu bakış açısına göre, kadınların maruz kaldıkları baskının kaynağı olan erkeklerden bilinçli, radikal kopuşu olarak lezbiyenlik, özgürlük söylemi/pratiğidir. Bu, lezbiyen olmayı seçmenin başarısını açıklıyor; birçok kadın erkeklerin dünyası karşısında uzlaşmaz bir biçimde özerkliklerini ifade etme biçimi olarak lezbiyenliği seçmiştir. Monique Wittig’in sözleriyle:

Heteroseksüel olmayı (ya da kalmayı) reddetmek her zaman, bilinçli olarak ya da bilinçsizce kadın ya da erkek olmayı reddetmek anlamına gelir. Lezbiyen için bu “kadınlık” rolünün reddinden de öteye gider. Erkeğin ekonomik, ideolojik ve siyasî gücünün reddidir. Amerika’da kölelikten kaçıp özgürleşen kaçak köleler gibi biz de kendi sınıfımızın kaçaklarıyız. Bize göre bu mutlak bir gerekliliktir; kurtuluşumuz, bütün gücümüzle erkeklerin kadınları uygun gördüğü kadınlar sınıfının yıkılmasına katkıda bulunmamızı gerektiriyor. Bu da ancak erkeklerin kadınları bastırmasına dayanan ve bu baskıyı haklılaştırmak için cinsiyetlerin farklılığı öğretisini geliştiren toplumsal bir sistem olarak heteroseksüelliğin yıkılmasıyla gerçekleştirilebilir.⁹⁸

96 Rich (1980/1993).

97 Schneir’de tekrar (1994: 162).

98 Wittig (1992: 13-20); benim italiklerim.

Heteroseksüellik en büyük düşman olduğundan, lezbiyen feminizm eşcinsel erkek hareketinde kararsız bile olsa, potansiyel bir müttefik görür (aşağıya bakınız).

Feminist hareket giderek daha parçalı bir hal almakta, birçok feministin aslî tanımlama olarak benimsediği bir *feminist kimlikler çoğulluğuna* dönüşmektedir. Yukarıda da savunduğum gibi, toplumsal çatışmaların ve iktidar mücadelelerinin dinamiklerini, değişken ittifaklar ve esnek ağlar oluşturmanın oluşturduğu bir toplumda bu bir zayıflık değil, güç kaynağıdır. Sınırları belirlemek için sıklıkla etnisite, kimi zaman milliyet kullanılsa da, bu kimlikler inşa edilmiş kimliklerdir. Siyahî feminizm, Meksikalı Amerikalıların feminizmi, Japon feminizmi, siyahî lezbiyen feminizm, sadomazoşist lezbiyen feminizm ya da İngiltere'deki Southall Black Sisters (Southall Siyahî Kızkardeşler) gibi⁹⁹ ülkesel/etnik öz tanımlar, kadınların hareket içinde kendilerini aynasında gördükleri öz tanımlamaya dayalı, sonu gelmez kimlik olasılıklarının örnekleridir.¹⁰⁰ Kadınlar bu kimlikleri inşa ederken, kadın deneyimlerinin gerçekteki çeşitliliğine bir resmiyet dayatan ataerkil mantığa çok da yabancı görmedikleri yeni bir kültürel egemenlik biçimi olarak algıladıkları, feminizmin standartlaşmasına da karşı koymaktadırlar. Bazı örneklerde öz kimlik, siyahî feminist yazar Bell Hooks örneğinde olduğu gibi müstear bir isimle başlar: "Bell Hooks adını seçtim, çünkü bu ailemden gelen bir isim, güçlü bir vurgusu var. Çocukluğum boyunca, güçlü bir kadının, aklından geçenleri söyleyen bir kadının hatıralarını dile getirmek için bu isim kullanıldı... Sesimi, eskilerden kalma kadının gücünden bahseden kadınların mirasıyla ilişkilendirmek için bu ismi kullandım."¹⁰¹ Dolayısıyla kimliğin öz-inşası, bir özün ifadesi değil kadınların olmak istedikleri kadınlar olmak için harekete geçerek güçlenmesinin bir yoludur. Kimlik ileri sürmek, güç oluşturmaktır.

Bugünün dünyasında, özellikle gelişmekte olan ülkelerde yay-

99 Griffin (1995: 79).

100 Whittier (1995); Jarrett-Macaulay (1996).

101 Hooks (1989: 161).

gınlık kazanmış, sanayileşmiş ülkelerde de işçi sınıfından kadınlar ve cemaat örgütlenmeleri arasında etkili olan kadın mücadelelerinin en geniş kapsamlı, en derin kolunu anlatmak için *pratik feminizm* gibi tartışmalı bir terimi bilinçli olarak seçtim. Elbette, her gün çok farklı biçimlerde gerek kadınların hakları için mücadele ederek gerek ataerkil söylemleri demistifiye ederek ataerkilliğin temellerini sarsmaları anlamında, bütün feministler pratiktir. Fakat birçok kadın feminist etiketini üstlenmeksizin ya da açıkça ataerkilliğe karşı koyma bilinciyle hareket etmeksizin de pratikte feminist olabilir. Dolayısıyla şöyle bir soru ortaya çıkıyor: Feminizm, feminist bilinçlilik olmadan varolabilir mi? Tüm dünyada kadınların aileleri (genellikle çocukları), hayatları, işleri, barınakları, sağlıkları, *onurları* için verdiği mücadeleler, yer aldığı örgütlenmeler pratikte feminizm değil midir? Açıkçası ben bu konuda biraz tereddütlüyüm, Latin Amerika'daki taban örgütlenmelerine ilişkin çalışmalarım, dünyanın başka bölgelerindeki gelişmelere ilişkin okumalarım da yalnızca bu kararsızlığı pekiştirmeye yaradı; bu yüzden de en iyisi bu araştırmaları sizlere de aktarmak.¹⁰²

Bir taraftan klasik "sınıf bilinci olmadan sınıf olmaz" kuralına katılıyorum, toplumsal hareketlerin kendilerini ifade ederken kullandıkları değerler ve hedeflerle tanımlamayı öngören temel metodolojik ilkeyi savunuyorum. Bu bakış açısıyla, gelişmekte olan ülkelerde ve başka bölgelerde kadın mücadelelerinin ve örgütlenmelerinin ezici çoğunluğu feminist bir bilinçlilik ifade etmez, daha da önemlisi söylemleri ya da hareketlerinin hedefleri açısından ataerkilliğe ve erkek egemenliğe açıkça karşı koymaz. Bu hareketlerde, kültürel feminizm, lezbiyen feminizm ya da cinsel özgürlük konularıyla nadiren karşılaşılır; gerçi Tayvan lezbiyen hareketinin aydınlatıcı deneyiminin de gösterdiği gibi bu meseleler tümüyle bu hareketlerden uzak değildir (aşağıya bakınız). Fakat tablonun geneli değerlendirildiğinde, gelişmekte olan ülkelerde açıkça ortaya konan feminizm hâlâ büyük ölçüde seçkin-

¹⁰² Bu konu bazı feminist tarihçiler tarafından tartışılmıştır. Benim "pratik feminizm" kategorim, onların deyişle "sosyal feminizm"e yakındır; Offen'a bakınız (1988); Cott (1989).

dir. Bu da bizi feminizm ve kadın mücadeleleri arasında, kuzey/güney ayrımını da çağrıştıracak oldukça temel bir ayrılıkla karşı karşıya bırakır. Hatta 1995'te BM'nin Pekin'deki Kadın Forumu'nda feminizm ve kadınların doğurma haklarına karşı el ele mücadele eden Vatikan ve İslâmcıların "Crusade of the Half Moon"u (Hilalin Haçlı Seferi) oluşturması örneğinin de güçlü bir biçimde dikkat çektiği üzere bu ayrılığın işaretleri görülmüştür.

Diğer taraftan da tüm dünyada kadınlar, kolektif eylemleriyle mücadelelerini, maruz kaldıkları baskıyı gündelik hayatlarıyla ilişkilendirmektedirler. Kamusal alana dahil olmalarıyla birlikte ailedeki konumlarının dönüştüğüne tanık olmaktadırlar. Bogota'nın gecekondulu mahallelerinden bir kadının sözlerine kulak verelim; Helene Useche eylemci toplumsal araştırmalar siperinden kadın hikâyeleri aktarıken bu sözleri not düşmüş:

Son yıllarda, kadınlar kendilerini fark ettirdi, artık erkekler bize saygı duyuyor. Kocalar kadını yalnızca evde yemek pişiren, çamaşır yıkayan, ütü yapan biri gibi değil, aynı zamanda eve maddî katkıda bulunan bir eş olarak görüyor. Artık erkekler kadınlara nadiren, "Ben çalışayım, sen evde otur," diyor. Sonra sorunlarımızı çözümler üretiyoruz, bahçeler kuruyoruz, başka kadınlara yardım ediyoruz, onları insanların durumuna dair bilgilendiriyoruz. Önceden kadınlar bunların hiçbirisiyle ilgilenmiyordu. Şimdi sadece anne olmakla değil, nasıl iyi bir anne olunacağıyla da ilgileniyoruz.¹⁰³

Bu feminizm midir? Belki de mesele aslında bir kültürel tercüme meselesidir. Diller ya da kıtaların değil, deneyimlerin tercümesi meselesidir. Belki kadın mücadeleleri ve örgütlenmeleriyle feminist söylemler ve tartışmaların birbirine paralel gelişmesi, sadece hareketin tarihsel gelişiminde bir basamak olmaktan ibarettir; belki de bu paralelliğin tam anlamıyla yaygınlaşması, küresel bir varlık göstermesi her iki bileşenin de etkileşimi ve karşılıklı dönüşümüyle sonuçlanacaktır.

¹⁰³ Espinoza ve Useche (1992: 48); benim çevirim.

Eğer feminizm, kadın hareketlerine dahil olup da kendini feminist diye nitelemeyen kadınları, hatta bu terime itiraz eden kadınları dahi kapsayacak bir çeşitlilik gösteriyorsa, bu sözcüğü (sonuçta bir erkeğin, Charles Fourier'nin icadıdır) kullanmayı sürdürmek, hatta bir feminist hareketin varlığını iddia etmek anlamlı mıdır? Önemli bir teorik gerekçeden dolayı, bunun anlamlı olduğuna inanıyorum: Şema 4.1'de sunulan bütün feminizm biçimlerinde, *hareketin temel görevi mücadelelerle, söylemlerle toplum kurumlarını cinsiyetsizleştirerek kadının kimliğini çözmek/yeniden inşa etmek/inşa etmektir*. Kadın hakları, kadınların erkeklerden, ataerkillik çerçevesinde kendilerine biçilen rollerden özerk özneler olması adına talep edilir. Kültürel feminizm bilinçliliği artırmak, kişiliği yeniden inşa etmek için kadın cemaatini kurar. Özselci feminizm kadının indirgenemez özgüllüğünü teyit eder, özerk, üstün değerlere sahip olduğu iddiasında bulunur. Lezbiyen feminizm, heteroseksüelliği reddederek hem kadınlığın hem de erkekliğin gerisinde yatan cinsel bölünmeyi anlamlandırmaktan kaçınır. Kadınların çoğul kimlikleri yaşadıkları ya da hayal ettikleri gerçek deneyimlerine dayanarak varolma biçimlerini yeniden tanımlar. Ve kadınların ayakta kalmak için, onurları için verdiği mücadele kadınları güçlendirir, böylece itaatkârlığıyla tanımlanan ataerkillişmiş kadını dönüştürür. Feminizm başka başka biçimlerde, başka başka yollardan ilerleyerek toplumsal kurumlarda, toplumsal pratikte kendini ortaya koyarak, ataerkil kadın/erkek ikiliğini eritiyor. Bunu yaparken de, bir tek kimlik değil, her biri özerk varoluşuyla dünya çapındaki hayat tecrübesi ağında küçük iktidarlar kazanan birçok kimlik inşa ediyor.